

САМОГУБСТВО ТРИВАЛІСТЮ В ЖИТТЯ (ФЕНОМЕН ТАНЕДИ САНТОКИ /1882-1940/)

У статті розглядаються головні етапи життя та творчий шлях одного з найвідоміших японських поетів ХХ ст., дзен-буддиста Танеди Сантоки (1882-1940), з'ясовуються причини постійного прагнення поета до самогубства, а його безпробудне пияцтво трактується як один із способів цього самогубства.

Ключові слова: *Танеда Сантока, дзен-буддизм, самогубство японських письменників, хайку.*

Навряд чи багато українців чули раніше ім'я цього видатного японського поета ХХ ст., тоді як у Європі й Америці Танеда Сантока сьогодні є таким же, чи навіть більш відомим поетом, ніж Мацуо Башьо, Йоса Бусон або Кобаяші Ісса. Збірки його віршів перекладені на десятки мов світу і друкуються величезними, як для поезії, накладами, не залежуючись при цьому на полицях книгарень Парижа, Лондона, Берліна чи Нью-Йорка.

Його називають «поетом-генієм ХХ ст.», «поетом-класиком Нового часу», «останнім японським мандрівним поетом дзен-буддистом», «поетом-бродягою», «поетом-п'яницею» тощо – і всі ці, без винятку, найменування й означення є цілком слушними та справедливими. Хто ж він такий цей Танеда Сантока? І чим саме його поезія так привабливо сучасного західного читача, якого, здавалось би, вже неможливо з огляду на широкую й різноманітну палітру власної поезії чимось здивувати, а тим паче вразити?

Для того, щоб дати об'єктивну відповідь на це запитання, слід розглядати творчість Танеди Сантоки на тлі загальної ситуації, що поступово склалась, починаючи приблизно з другої половини ХХ ст. і до його кінця, у сучасній європейській культурі в цілому і в художній літературі (у тому числі й поезії) зокрема. А оскільки це потребує значно більших обсягів, ніж обсяги наукової доповіді чи статті, обмежимося досить емною і вдалою, як на наш погляд, характеристикою нинішньої ситуації в західній культурі, яку наводить в одній зі своїх праць, присвячених цій проблематиці, наш сучасник, відомий американський сходознавець російського походження Олександр Геніс. У своїй статті «*Фотографія душі: Східні стратегії в сьогоднішній словесності*», надрукованій 2001 р. в одній із наукових збірок Центру слов'янських досліджень університету Хоккайдо (Японія), він пише:

«Коли велике мистецтво Заходу, удосконалюючись і поглиблюючись, сягнуло межі пізнання, воно зупинилося в трагічній німотності перед тим, що не піддається висловлюванню. Обминаючи цю перепону, усе по-справжньому нове в сьогоднішньому мистецтві або цілком свідомо звертається до досвіду Сходу, або ж підсвідомо наслідує його... На Сході поет не говорить про невимовне, а тільки вказує на нього, залишаючи невисловленим те, що не піддається висловлюванню. Вірші лише створюють умови для стрибка вглиб – і замовкають, провівши нас до входу туди, куди можна проникнути лише самому.

Кожна річ у вірші підштовхує нас у потрібному напрямку, однак вона позбавлена одномірності дорожнього знака. Указуючи шлях, річ не перестає існувати в усій повноті свого невичерпного й невимовного буття. Саме цей метафізичний залишок дозволяє поетові висловити мудрість світу не зрозумілою і йому самому мовою... Це і є та естетична вершина, до якої (з іншого боку) прагнула також наша естетика...

Сучасний художник не описує, а вказує на невимовне, він прагне передати те, що неможливо зрозуміти, він розповідає про речі їхньою мовою, він вчиться не малювати світ, а зливатися з ним, забуваючи про себе. Адже тільки відмовившись від “надприродного статусу”, дарованого їй західною традицією, людина знову здатна стати не “господарем сущого, а пастухом буття”. Витвір мистецтва на Сході виявляє резонанс внутрішньої природи художника з природою, що його оточує. Це – досвід взаємодії зі світом, в якому панує дружня солідарність суб’єкта з об’єктом. Поєднуючи їх, вірші роблять світ безкомпромісним єдиним: кожний витвір мистецтва – маніфестація цілісності буття...» [1: 268-269].

Саме такою є поезія Танеди Сантоки.

Ніби перегукуючись з останніми словами західного літературознавця, сам поет у своєму «Щоденнику з хижки самотньої стеблинки» так визначає сутність жанру *хайку* і роль поета, який пише вірші цього жанру. При цьому Сантока тлумачить основні філософські й естетичні засади, на яких, на його переконання, ґрунтується ця поезія, застосовуючи ключові поняття і терміни, характерні саме для *дзен*-буддизму, оскільки щиро вважав вірші-*хайку* одним із проявів і способів *дзен*-буддійського сприйняття світу і життя:

«Словесність олюднюється. *Хайку* стають душею. Проте, якщо душа не очищена до блиску, то чому твої *хайку* мають сяяти? Сяяння *хайку* – це просвітління душі, це сяйво, породжене людиною... Що мене наштовхує на подібні міркування? Нині я не маю жодних статків, не маю впевненості в собі. І нехай я лише жебрак, але навіть у такій своїй іпостасі я все ж таки допущений до царства *хайку*, втрачаючи таким чином власну цінність в якості негативного полюса суспільства...» [2:194].

«Постійно готуюсь до смерті. Намагаюсь закріпити в душі тезу про те, що життя і смерть поєднані між собою. Один із великих постулатів причинно-наслідкової системи буддизму. Сфери, в яких перевершуєш і життя, і смерть: безособовість, відчуженість, любов, вільні мандри. Саме так: підхопився й вирушив...

Розмірковую, що саме закладено в природу *хайку*?

- Простота – усвідомлення сутності простоти.
- Істинність власної природи – єдність душі і тіла.
- Ритм життя – свій внутрішній ритм, ритм природи...
- Єднання з усім, що нас оточує – нероздільність головного й буденного.

Течія природи й пульсація життя утворюють ритм. Усе суще й одне-єдине – вічність віддзеркалюється в тлінному, а проявляється в усьому і в одному-єдиному. Через щось одне виразити все. Символічна експресія неможлива, якщо не переходиш до царини символів...

Через одне-єдине дерево, одну-єдину травинку якомога виразніше й повніше осягати розумом життя всесвіту (Як тут не згадати відоме китайське прислів’я «*Один листок упав – увесь світ дізнався про осінь*». – **І.Б.**), жити життям; будучи переповненим вдячності, сприймати життя як Благодать...

Справжні *хайку* – не ті, що зовні схожі на *хайку*, а ті, що є *хайку* зсередини...

З приводу сутності *хайку*:

Символіка вражень – вічність скороминучої миті, усе суще й одне-єдине.

Кристал – спресована простота.

Чистота тіла і душі – ясність і прозорість.

Концентрація серця в ядро; фокусування; духовний пошук...

Що таке *хайку*?

Дух, природа, експресія.

Аромат Японії, аромат пір року, аромат часу.

Істинність, чистота самотності, динаміка.

Могутність.

У кожному вірші – завершеність.

У письменнику – незавершеність» [2: 129-130].

А щоб завершити наше опосередковане пояснення, чому саме творчість Танеди Сантоки і єдиний поетичний жанр – жанр *хайку*, яким обмежується жанрова палітра його творчого спадку так приваблюють і чарують сучасних західних шанувальників японської поезії, прочитуючи слова відомого японського вченого Судзукі Дайсецу Тейтаро з його фундаментальної праці «Дзен і японська культура»:

«*Хайку*, як і дзен, не сприймає егоїзму в будь-якій формі. Твір мистецтва має бути абсолютно невігадливим, позбавленим будь-яких прихованих мотивів. Між натхненням поета і його свідомістю не повинно існувати жодної посередньої ланки. Автор стає цілковито пасивним інструментом вираження натхнення... *Хайку*, як плід поетичної творчості, має бути вираженням внутрішнього стану людини, повністю позбавленою відчуття власного “я”...» [3: 255]. «Можна стверджувати, що багато в чому *хайку* віддзеркалює особливості японського характеру. Передусім, японці не схильні до багатослів'я: вони не люблять сперечатись, уникають інтелектуальних абстракцій. Їхнє кредо – “Камі нагарано мічі”, що означає “Полишити все на розсуд богів”, не заважати людськими вигадками їхнім діям. Це повністю відповідає буддійському вченню про “незмінність” (*санскр.*: “татхата”; *яп.*: その儘 “сономама”). Сономама або кономама – це справжня вища реальність; ми, люди, не здатні перевершити її, як би завзято й відчайдушно не намагалися це зробити. Усе, на що ми здатні, – це писати *хайку*, визнаючи саме такий стан справ і не запитуючи, чому та як. Це можна вважати певною покірністю. Але японці не ремствують, не проклинають долю, як більшість людей Заходу; вони з бадьорим духом і гумором просто погоджуються з цим... Замість того, щоб говорити про великі ідеали або високі абстрактні ідеї, вони вирощують хризантеми чи квіти повійки, а коли приходить час, радіють їх чудовому і жаданому цвітінню...» [3: 261-262].

Саме таким був Танеда Сантока. А якщо додати до цього ще й неабияку захопленість мешканців Заходу у другій половині ХХ ст. ідеями дзен-буддизму, то інтерес читачів до творчості саме цього японського поета в країнах Європи, США та Канаді стає цілком логічним і зрозумілим.

Народився майбутній поет 1882 р. у місті Хофу (преф. Ямагучі) в родині заможного землевласника. Його справжнє ім'я було – Шьоїчі, а псевдонім «Сантока» (*досл.* з *яп.*: «Вогонь на вершині гори») він отримав пізніше від свого друга і вчителя Огівари Сейсенсуя (1884-1976). Мати поета покінула життя самогубством, коли Шьоїчі ледь виповнилося десять років. Ця подія справила на маленького хлопчика настільки приголомшливе враження, що він не зміг забути пережитого жаху протягом усього свого

життя. Надостовірнішою причиною її вчинку біографи поета вважають розпутне життя чоловіка – батька Шьоїчі. Після смерті матері вихованням дітей у сім'ї займалася бабуся.

Після закінчення школи Танеда Сантока в 1902 р. вступив на літературний факультет університету Васеда – одного з найстаріших і найпрестижніших університетів країни. Проте згодом його відраховують зі складу студентів за постійні прогули, пов'язані з безпробудним п'янством, а також незадовільні оцінки.

У 1909 р. поет одружився на Сакіно Сато, і через рік у молодого подружжя народився син Кен. Однак Сантока, який так і не навчився відповідальності і не припинив пити, зрештою розлучається з дружиною і залишає родину.

Поступово він починає займатися літературною діяльністю: перекладає твори Тургенєва і Мопассана, пише вірші-хайку, займається редакторською діяльністю. Проте низка сімейних трагедій (банкрутство батька, самогубство молодшого брата Джіро, смерть бабусі, а згодом і батька поета) доводять Танеду Сантоку до нервового зриву і лікарні.

Після одужання поет повертається з Токіо, де він мешкав до Великого кантоського землетрусу (1923 р.), до м. Кумамото, що на півдні о. Шікоку, де допомагає своїй дружині, з якою він розлучився ще в 1920 р., тримати лавку.

Звичайно, що така діяльність аж ніяк не входила в життєві плани поета. Він знову починає безпробудно пити і зрештою після низки чергових негараздів і краху всіх юнацьких надій вирішує покінчити життя самогубством, кинувшись під потяг. На щастя, спроба самогубства не вдалась. Сантоку підібрали ченці сусіднього монастиря і привели до *дзен*-буддійського храму Хоонджі. Головний настоятель цього храму Мічідзукі Ошьо люб'язно дозволив поетові залишитися тут на невизначений термін.

Сантока, який завжди цікавився буддизмом, через рік наполегливого навчання медитації, вивчення сутр і щоденної тяжкої праці в храмі у віці сорока двох років отримує сан священика *дзен*-буддизму. Відповідно до покликання *дзен*-буддиста його домівкою на тривалий час стає дорога. Перша подорож Сантоки розпочалась у квітні 1926 р., коли він протягом чотирьох років ходив від села до села і просив милостиню. Під час цієї подорожі Сантока відвідав майже 90 буддійських храмів, пов'язаних з просвітницькою та релігійною діяльністю Кукая (Кобо Дайші), і молився за свою померлу матір. Підраховано, що протягом своїх подорожей Танеда Сантока подолав пішки понад 35 тисяч кілометрів. Кожного ранку він вирушав у дорогу, навіть не знаючи, де проведе наступну ніч, без грошей та їжі.

*Один-однісінький
Бозна-куди плетусь
Під снігопадом.*

*До кроків прислуховуючись власних,
Тиняюсь білим світом
Цілий день.*

*Для подаяння –
Жодної оселі,
Лиш хмари, що встелили схили гір.*

*У чаші подаянь –
Лише весняний вітер.*

*Лише вода
Сьогодні на обід.*

*Зоря вечірня,
Вранішня зоря.
А ось із їжі в мене – анічого!*

*Ну що!
Куди тепер?
Повсюди вітер!*

*Чудовий шлях
До гарної будівлі –
До крематорію!*

*В бурхливе море ноги простягну –
Кінець мандрівки
І початок мандрів.*

*Чи довго ще
По світу мандрувати
Та підстригати нігті на ногах?*

Це були досить тяжкі, виснажливі мандри, які дарували поетові сонце і дощ, щедрість і ворожість, їжу і голод, здоров'я і хвороби, цілковиту самотність і дружні компанії.

*І знов зима!
І знову випадають
Прокляті зуби!*

*Під вухо – камінь:
Хмари проводжаю!*

*З'їдають заживо
Голодні комари
Мене, самотнього.*

*Б'ю мух,
Б'ю комарів,
І б'ю самого себе.*

*Тут,
Як завжди,
Лиш я й цикад сюрчання!*

*Цикади!
Ох, як близько
Ці цикади!*

*Знімаю капелюха,
Все одно –
Промок до нитки.*

*Смакую рис
І синє-синє
Небо!*

*За мною,
Голим,
Сонце підглядає.*

*Крук каркає, літає...
Бо такóж
Ніяк не знайде місця для притулку.*

Відлуння його думок та почуттів, як і міріад звуків довколишньої природи, вражень від численних мальовничих пейзажів рідної країни відчуються в його поезії.

*Як видно гори – горами милуюсь,
А як дощить –
Вслуховуюсь у дощ.*

*То сплю,
То прокидаюсь,
А навколо бушує листопад!*

*Весняний снігопад!
Удвох
Крокуємо.*

*Сьогодні
На шляху
Кульбаби розцвіли!*

*Ця подорож!
Ці мандри нескінченні!
Це нескінченне цвіркання цикад!*

*Вмостившись на краю мого бриля,
Разом зі мною
Бабка теж мандрує,*

*За кроком крок,
За кроком крок – крізь хащі...
Зелені гори!*

Активний прихильник дзен-буддизму, Сантока ніколи не вважав суттєвими будь-які матеріальні атрибути людського існування і звик у своєму житті завжди задовольнятися мінімумом, необхідним лише для фізичного виживання. На жаль, у цей мінімум з роками все частіше і у все більшій кількості входило також саке, від якого поет і помер у своїй самотницькій хижці, зведеної ним власноруч у горах поблизу м. Мацуяма на о. Шікоку, коли йому виповнилося лише 57 років.

*Цвіте камелія
І випивки удосталь!*

*Що може бути краще, ніж нічліг
Посеред гір
Та ще з корчмою поруч!*

*Доп'ю sake
І буду вітер слухать.*

*Sake потягую
З сльозами на очах...
Безглуздість осені!*

*Трава росте, дерева у бруньках
А головне –
Sake ще не допито.*

*Вечірнє небо в полум'ї багрянім...
Так випити кортить!*

*Чумацький Шлях!
Сп'янівши від sake,
Опівночі танцюю наодинці.*

*Хмільний
В колючки
Спати завалився.*

*Посеред спокою гірського –
Лиш мого
Смердюче дихання!*

*Уранці
На землі себе знаходжу!*

*Радіючи,
Що й досі ще живий,
Черпаю воду!*

У своїх поетичних творах Танеда Сантока був таким же бунтарем, самотником і циніком, як і в житті. І хоча Сантока в молодості писав *хайку* традиційної форми (5-7-5 складів, відповідно, у кожному рядку тривірша), більшість його віршів, і зокрема ті, що принесли поетові всесвітню славу, написані у так званому вільному стилі. Він відмовився від традиційних сімнадцяти складів, сезонних слів-символів (*кіто*) тощо. Проте і нетрадиційні *хайку*, створені Танедою Сантокою, все одно залишалися *хайку* – лаконічними, оригінальними, багатими на образи та асоціації віршами, що спонукають читача до глибоких роздумів і переживань. Збереглися уривки зі щоденника Сантоки під назвою «Щоденник з хижки самотньої стеблинки» («*Иссюан-ніккі*»), у якому він описує обставини, за яких був створений той чи інший його вірш, наводить свої думки стосовно поезії *хайку*, згадує ті чи інші перипетії власного життя. Що ж стосується змісту його поетичних творів, то головним мотивом його поезії була самотність, яку Сантока іноді проклинав, але яку він ніколи не проміняв би на щось інше, оскільки найбільше в житті цінував абсолютну свободу.

*Один-однісінький
У полудневу спеку
І плачу, і сміюсь на самоті.*

*За цілий день
Ні слова, ні півслова –
Лиш шурхіт хвиль.*

*Плететься спереду
Мій вигляд зі спини.
Осіння мряка!*

*Для мене,
Схимника,
Холодний дощ іде.*

*Звук крапель дощових
Також постарів.*

За життя поет видав кілька збірок своїх віршів-хайку “Дитина чаші для подаяння” (“Хачі-но ко”, 1932), “Чагарникова пагода” (“Сомоку-то”, 1933), “Подорож горами та водами” (“Сан-ко суй-ко”, 1935), “Бур’яновий пейзаж” (“Дзассо фукей”, 1936), “Листя хурми” (“Какі-но ха”, 1938) та ін. Але справжня слава й популярність прийшли до Сантоки вже після його смерті.

Складається враження, що поет, як істинний *дзен*-буддист, не боявся смерті і навіть прагнув її. Проте це зовсім не так. Самогубство рідної матері, а потім брата дуже налякали його, а невдала спроба власного самогубства підштовхнули до думки про можливість «повільного» самогубства шляхом безперервного отруєння організму алкоголем. Не страшно, і навіть приємно... Залишалось лише переконати себе в тому, що і смерть така ж приємна чи, принаймні, звична річ, як і сп’яніння. І Сантока, ніби готуючись померти, переконує себе в цьому у своїх віршах:

*Що таке смерть?
В холоднім небі хмара,
Що обрієм далеким проплива!*

*Цвірчи, цвіркунчику!
Цвірчи,
Поки живий!*

*Ще й досі не помер!
Осілля мряка.*

*Поміж життям і смертю –
Тільки сніг,
Що падає і падає на землю!*

*Трава, в якій
Спокійно вмерти можна,
Засохла.*

*Трава, в якій
Спокійно вмерти можна,
Пробилась.*

*Напередодні смерті –
Свіжий вітер!*

*Яка смачна вода
Напередодні смерті!*

Із часом тема смерті все частіше й частіше лунає в його віршах і, зрештою, поет досягає мети – поступово отруюючи себе все більшими дозами алкоголю, фактично кінчає життя самогубством, самогубством тривалістю в життя, коротке, як для японця, життя – лише 57 років.¹

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Генис А. А. Фотография души: Восточные стратегии в сегодняшней словесности // Русская культура на пороге нового века. Сб. статей под ред. Тэцуо Мотидзуки. – Саппоро (Япония): Центр славянских исследований Хоккайдского ун-та, 2001. – С. 261-270.
2. Танэда Сантока. Стихи и проза / Пер. с яп., предисл. и коммент. А. А. Долина. СПб.: Гиперион, 2001. – 216 с.
3. Судзуки Т.Д. Дзэн и японская культура. – СПб.: Наука, 2003. – 522 с.

¹ У ХХ ст. шляхом самогубства покінчили з життям такі відомі японські літератори, як: Акутагава Рюноске (1892-1927) – письменник; помер, прийнявши смертельну дозу вероналу. Арішіма Такео (1878-1923) – письменник; повісився разом зі своєю коханкою. Дадзай Осаму (1909-1948) – письменник; утопився в морі. Ікута Шюнгецу (1892-1930) – поет, прозаїк, критик, перекладач; утопився. Кавабата, Ясунарі (1899-1972) – письменник, лауреат Нобелівської премії; отруївся газом. Канакамі Бідзан (1869-1908) – поет, прозаїк; перерізав собі горло лезом для гоління. Кано Ашіхей Капо (1906-1960) – письменник; отруївся. Като Мічіо (1918-1953) – драматург; повісився. Кітамура Тококу (1868-1894) – поет-романтик, критик; повісився. Кобаяші Мійоко (1917-1973) – письменниця; отруїлась снодійним. Кубо Сакае (1901-1958) – драматург, письменник; повісився. Кусака Йоко (1931-1952) – письменниця; кинулась під потяг. Мішіма Юкіо (1925-1970) – письменник, драматург; зробив собі харакірі (*сенпuku*).

Бондаренко И. П., доктор филол. наук.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

САМОУБИЙСТВО ДЛИНОЮ В ЖИЗНЬ (ФЕНОМЕН ТАНЕДЫ САНТОКИ /1882-1940/)

В статье рассматриваются основные этапы жизни и творческий путь одного из самых известных японских поэтов XX в., дзэн-буддиста Танеды Сантоки (1882-1940), выясняются причины постоянного стремления поэта к самоубийству, а его беспробудное пьянство трактуется как один из способов этого самоубийства.

Ключевые слова: *Танеда Сантока, дзэн-буддизм, самоубийство японских писателей, хайку.*

Bondarenko I., Dr. of Philology

Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv

SUICIDE LIFELONG (PHENOMENON OF TANEDA SANTOKA /1882-1940/)

The article deals with the main stages of the life and career of one of the most famous Japanese poets of the XX century Zen-Buddhist Taneda Santoka (1882-1940), to investigate the cause of the poet's ongoing commitment to suicide, and his drunkenness is treated as one of the ways of committing suicide.

Keywords: *Taneda Santoka, Zen-Buddhism, the suicide of Japanese writers, haiku.*

УДК 811.521

Кобелянська О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МОРФОЛОГІЧНІ, ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА ЗВУКОСИМВОЛІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАТОПЕЇЧНОЇ ЛЕКСИКИ В ЯПОНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

У статті узагальнено й окреслено головні морфологічні, функціональні та звуко-символічні особливості ономапопеїчної лексики в японській класичній поезії жанрів танка та хайку.

Ключові слова: *ономапопея, ономапопеїчна лексика, звуконаслідувальні слова, звуко-символізм, танка, хайку.*

У світовій і вітчизняній лінгвістиці, мабуть, немає більш привабливої і дослідженої, а з іншого боку – більш складної та суперечливої проблеми, ніж проблема звуконаслідування в мові. Їй присвячені тисячі статей і десятки монографій лінгвістів у багатьох країнах світу. Питань звуконаслідування торкалися такі корифеї світового мовознавства, як Вільгельм фон Гумбольдт, Фердинанд де Соссюр, О. Есперсен, О.І. Бодуен де Куртене,

© Кобелянська О., 2016